

MONIGL ISTVÁN

A NÉPESEDÉSPOLITIKA ALAPKÉRDÉSEI

Ez a tanulmány a szerző előadásaként 1984. április 10-én, a Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztálya által "A gazdaság intenzív fejlődése és a statisztika" címmel rendezett tudományos konferencián hangzott el. Eddig - a szerző döntése alapján - csak egyes részletei jelentek meg. A teljes szöveg a szerző javaslata és a szerkesztő egyetértése alapján történő közreadását e kötetben a tanulmánynak és az előadásnak az 1984. évi népesedéspolitikai döntésekben játszott szerepe is indokolja.

Tisztelt Szekcióülés!

Előadásomban különféle, esetenként egymástól távolabb eső témákkal foglalkozom. Ezeket a témákat az 1980-as évtized elejének-közepének hazai magyar népesedéspolitikai dilemmái fűzik fel egy gondolati láncra. Az előadás nem elméleti, hanem gyakorlati kérdéseket taglal; napjaink legfontosabb népesedéspolitikai kérdéseit igyekszik kiválasztani és tárgyalni.

Támaszkodom arra a mintegy öt íves, megjelenés alatt álló tanulmányra, amelyet a népesedés és népesedéspolitika témakörében Klinger Andrással írtunk. A szerző engedélyével felhasználok néhány gondolatot Dányi Dezső "Gondolatok a népesedéspolitikáról - népesedéspolitikai teendők" című kéziratából is.

1. Bevezető gondolatok

Az előadásban abból indulok ki, hogy az 1970-es és az 1980-as évtized fordulója körüli években Magyarországon új népesedési helyzet alakult ki. Ez az új népesedési helyzet az egy évtizeddel ezelőtt meghirdetett népesedéspolitika alapvető megújulását is igényli. Az új népesedési helyzet tudományos felismerése, feltárása és az ezzel összhangban levő távlati népesedéspolitikai stratégia tudományos kidolgozása az elmúlt években megtörtént. Az ezt követő, a fenti tudományos eredményekre támaszkodó, az ország népesedési helyzetét átfogóan mérlegelő és a jövőben folytatandó népesedéspolitika alapvető céljait, irányait, fő vonásait kialakító 1981. szeptemberi politikai állásfoglalás már mintegy két és fél éve teremt kedvező kiindulási alapot a népesedés-

politika eszközrendszereinek részletesebb kidolgozásához, cselekvési programjának létrehozásához, az aktív és távlatos népesedéspolitikához.

Tehát népesedési folyamataink a cselekvés megalapozásához kellően feltártak. Rendelkezünk tudományosan megalapozott távlati népesedési stratégiával, létrejött a politikai felismerés és létezik a politikai akarat is. Kedvezőtlen és romló népesedési helyzetünkhöz, egy ezt megváltoztató nemzeti népesedési program kidolgozásának már hosszabb ideje sürgető kényszeréhez viszonyítva/azonban elégtelen és késedelmes a társadalmi cselekvés; a cselekvés, amely egy átfogó, nagy távlatokban gondolkodó nemzeti népesedéspolitikai program részeként tovább már aligha halasztható.

Álláspontunk immár több éve változatlan: hazánkban a népesedést az előttünk álló évtizedekben kiemelt jelentőségű, nagyfontosságú nemzeti ügyként kell kezelni, és a társadalompolitika részeként aktív hosszú távú népesedéspolitikát kell folytatnunk.

Kézenfekvő és természetes volt az elmúlt években, hogy ezt mindeneelőtt népesedési helyzetünkkel indokoljuk. Noha ezek az indokok változatlanul helytállóak, most mégsem ezt tesszük. Abból indulunk ki, hogy fejlődésünk feltételei, jellemzői már közel egy évtizede a korábbiaknál kedvezőtlenebbek. Gazdaságunk sorsfordító évek előtt áll, az alkalmazkodáshoz elkerülhetetlen változások nagyságrendjéről csak az idősebb nemzedékek őrizhetnek tapasztalatokat. Anyagi szempontból kivételesen kedvezőtlenek a feltételek, a népességnek már nem elhanyagolható részét jellemző szorongató bizonytalanságérzés pedig ma már talán nem a közelmúlt évszázad nemzeti tragédiáiból, a trianoni traumából adódik elsősorban, hanem inkább a tartósan fenyegető külső, katonai feszültségekből, a külpolitikai helyzetből és általában a jövő bizonytalanságaiból.

Pontosan ezért nő messze túl a népesedéspolitika nemzeti programként való meghirdetése egyébként eléggé túl nem becsülhető népesedési jelentőségén; a súlyos gazdasági feszültségek, a nehezen átlátható és kiszámíthatatlannak tűnő külső körülmények, a szocializációs folyamatok jelentős nehézségei, a perspektíva hiány érzései közepette a nemzet, a családok, az egyének jövőjébe vetett hit és meggyőződés közvetlen kifejezője. Népesedési helyzetünkből csak a népesedéspolitika folytatásának kényszere fakad; társadalmi-gazdasági fejlődésünk körülményei az 1980-as évtizedben azt a lehetőséget is kínálják, hogy népesedési helyzetünk javítását kívánó állami és társadalmi erőfeszítéseinkkel rövidebb távú és távlati társadalompolitikai-politikai céljainkat is közvetlenül szolgáljuk. Népesedéspolitikánk így egyike lehet azoknak a nagyobb perspektívikus programoknak, amelyek mozgósítóerejükkel mai gondjaink megoldását is elősegíthetik.

2. Az 1973-as népesedéspolitikai intézkedések néhány tanulsága

1973 óta eltelt tíz év elegendő ahhoz, hogy átfogó képet alkothassunk az 1973-as népesedéspolitikai intézkedésekről, megvalósulásukról és hatásaikról. Többé-kevésbé letisztult ma már az akkori vitákról alkotott kép is. Bár a tanulságok és tapasztalatok részletes és teljes összefoglalása a folyamatban lévő kutatások alapján csak az év második felében várható, az eddigi kutatások alapján rendelkezésre álló ismeretek elegendőnek tűnnek ahhoz, hogy összefoglaljuk azokat a főbb tanulságokat, amelyek a jelenleg kidolgozás alatt álló távlati népesedéspolitikai koncepció és cselekvési program számára is mérvadók lehetnek.

Az 1973-as népesedéspolitikai intézkedések tanulságait elemezve két kérdésre sem ma, sem a jövőben nem fogunk tudni választ adni. Először is nem tudhatjuk, hogy milyen következményekkel járt volna az, ha ez a népesedéspolitika nem marad félbe.

Az eddigi tudományos elemzések nagyjából a folyamatosságot hiányolva beszéltek erről. Korábban ezt tettük magunk is. Ennek ellenére az elvégzett vizsgálatok alapján úgy tűnik, hogy a tényleges folyamatokat teljesebben és hűbben kifejezi az, ha úgy fogalmazunk, hogy az 1973-as népesedéspolitika két-három év után félbemaradt, torzó keletkezett.

Másodszor nem tudhatjuk azt sem, hogy mi történik akkor, ha a népesedéspolitikai intézkedések nem 1973-ban hanem - úgy ahogy ezt a tudományos kutatás és a távlati népgazdasági tervezés egyaránt javasolta - 1977-1978-ban kerülnek sorra. Kétséges, hogy az alapvetően megváltozott gazdasági feltételek mellett egyáltalán sor került volna meghirdetésére. Bizonytalanok vagyunk és maradunk abban is, hogy az 1970-es évek második felében egy esetleges népesedéspolitikai program mennyire lett volna az 1973-as programhoz hasonlóan termékenységcentrikus, vagy mennyire tartalmazta volna a kedvezőtlenebbé váló népesedés más folyamatait, jelenségeit is.

Annak ellenére, hogy 1973-as népesedéspolitikai határozat konkrét céljait - a termékenység színvonalának legalább az egyszerű reprodukciót biztosító színvonalra való emelését és kiegyenlítettebb létszámú korosztályok születését - nem sikerült elérni, az 1973-as népesedéspolitikai határozat céljai és törekvései mai ismereteink alapján is helytállóak voltak. A megtett intézkedések javították a gyermekszülés és gyermeknevelés anyagi, egészségügyi és szociális feltételeit; noha a családok átlagos gyermekszámának növelése érdekében hozott intézkedések nem bizonyultak elegendő-

nek, a megtett lépések nélkül népesedési helyzetünk ma még kedvezőtlenebb lenne. Ugyanakkor és az előzők mellett a határozat időzítése szerepet játszott a "demográfiai hullám" megismétlésében és hiányossága volt, hogy - túlzott termelékenységszentrikussága miatt is - nem foglalkozott a halálozások; a népesség öregedése, a családok felbomlásának problémáival és így nem kerültek kellő időben kidolgozásra e problémákkal kapcsolatos részletes feladatok és átfogó programok.

Az 1973-as népesedéspolitikai határozatnak és végrehajtásnak a jövőbeni népesedéspolitika számára is iránytadó tapasztalatait az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- A népesedési magatartás befolyásolása tartalmazza a késztetés elemeit és ugyanakkor legyen mentes a kényszerítő és kényszerítő elemeket tartalmazó mechanizmusoktól.
- A népesedéspolitika eszközrendszere legyen átfogó és komplex; terjedjen ki mindazokra az elemekre és folyamatokra, amelyek érintik a népesedést és egyes területeit; ne kapjon az eszközök egyike-másika olyan prioritást, amely - különösen, ha az eszközök közül némelyek hiányoznak - konfliktusokat és így alacsony hatékonyságot eredményezhet.
- Legyen a népesedéspolitika folyamatos, legyen mentes a kampányoktól. Ez a folyamatosság egyaránt érvényesüljön a megvalósítás gyakorlatában és a magának a népesedéspolitikának a mindenkor népesedési helyzettel adekvát összhangjában, azaz a népesedéspolitika folyamatos korszerűsödésében.
- Legyen a népesedéspolitika hosszú távú, alkalmazkodjék a demográfiai folyamatok természetéhez. Ez fejeződjék ki a népesedéspolitika stratégiájában.
- A népesedéspolitika legyen reális; egyrészt induljon ki abból, hogy a népesedési folyamatok a korábban feltételezettinél nehezebben befolyásolhatók a kedvező eredmény csak hosszabb távon, komplex, a társadalmi és gazdaságpolitikai célokkal és feltételekkel összehangolt tevékenységtől várható; másrészt támaszkodjék fokozottabban a tudományos kutatás eredményeire.

3. Népesedéspolitika és politika

Az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején kialakult népesedési helyzet fő jellemzőit összefoglalva azt mondhatjuk, hogy az új népesedési helyzetet a korábban is kedvezőtlen termékenységi szint továbbromlása és a "demográfiai hullámok" megismétlődése mellett az jellemzi, hogy

- igen kedvezőtlenül alakul a halandóság; ez és a népesség reprodukciójának minőségi elemeivel összefüggő folyamatok népesedéspolitikai jelentőségűekké váltak;
- kedvezőtlen vonások jellemzik a házasodást, a válást, a család demográfiai jellemzőinek alakulását;
- megindult és tartósan érvényesül a népesség csökkenése;
- jellemzően átalakult a népesség életkori struktúrája; végbement a népesség nagymértékű elöregedése;
- új jelentőséget kapott a népesség területi elhelyezkedése és mozgása.

Ez az új népesedési helyzet természetesen bonyolultabb és kedvezőtlenebb is, mint az 1960-as vagy 1970-es évek népesedési helyzete volt; az elmúlt évtizedek népességfejlődése alapján kialakult népességstruktúra és a jelenlegi népesedési folyamatok az előzőeknél nagyobb mértékben befolyásolják, határozzák meg a társadalmi-gazdasági fejlődést és korlátozzák a távlati társadalmi-gazdasági fejlesztéspolitikák mozgásterét; a korábbiaknál több népesedési folyamat és így a népesedés egésze is kedvezőtlenebbül alakul, mint az előző évtizedekben. Hozzájárul ehhez az is, hogy az előttünk álló évtizedben nem, vagy csak igen kevéssé számíthatunk a kedvezőtlen népesedési folyamatok irányváltásaira; az évtized végéig reálisan csak a kedvezőtlen tendenciák korlátozására törekedhetünk.

Az 1980-as évek elejére kialakult új népesedési helyzetben népesedéspolitikánk fő célja szükségképpen a népességcsökkenés korlátozása, megállítása, majd több évtized távlatában a pozitív természetes szaporodás biztosítása és ezzel egyidejűleg kedvezőbb népességstruktúra fokozatos kialakítása. Ennek részeként, elemeként célul kell kitűzni

- a társadalom népesedési magatartásának átfogó befolyásolását, az ezzel kapcsolatos egyéni és társadalmi felelősség erősítését;
- a család intézményének fokozottabb támogatását és védelmét, a család növekvő jelentőségű funkcióinak reálisabb ellátásához szükséges feltételek jobb biztosítását;
- a jövőben születő nemzedékek létszámának fokozatos kiegyenlítését, rövidebb távon a termékenység csökkenésének korlátozását, hosszabb távon a termékenység színvonalának emelését, az egyszerű reprodukciót biztosító szint fokozatos megközelítését, elérését;

- a népesség egészségi-biológiai állapotának védelmét, a halandóság csökkentését és a várható átlagos élettartam emelését;
- az időskorú népesség számára kedvezőbb társadalmi-emberi viszonyok és intézményrendszer kialakítását.

A népesedéspolitika tartalmának ez a bővülése szükségessé teszi, hogy a népese-
déspolitika és más társadalmi-gazdasági fejlesztéspolitikák közötti kapcsolatokat új
alapokra helyezzük és azt is megköveteli, hogy a népese-
déspolitika 3-4 évtizedre
szóló stratégiája mellett kidolgozzuk és összehangoljuk a népese-
déspolitika megvaló-
sításának taktikáját rövidebb - 5-10 éves - időszakokra. A népesedéspolitikai stra-
tégia megvalósulása során - alapvetően a népesedési helyzet alakulásának függvényében
- előreláthatóan változik egyes célok prioritásának és elérhetőségének mértéke, vál-
tozhat a felhasznált eszközrendszer elemeinek súlya, szerepe is. Ezért a megvalósí-
tás során rugalmasan változó és folyamatosan korszerűsödő programra támaszkodó cse-
lekvést kell megvalósítani.

Kétségtelen, hogy az előző értelemben vett népesedéspolitikák lebonyolításának és megvalósításának van néhány általános feltétele. Ezek a következők

- a politikai és gazdasági döntéseket kellően megalapozó tudományos információk léte;
- politikai felismerés és akarat;
- a népesedéspolitika kidolgozásának és megvalósításának intézményei;
- a népesség demográfiai ismereteinek kellő színvonala és a közvélemény folyama-
tos ismerete.

Hazánkban a tudományos információk általában és nagyjából részben rendelkezésre állnak. Így a népesedésszociológia megfelelő részletességű és terjedelmű információ gyűjt a népesedési folyamatokról és ezek változásairól. A népességtudományi kutatások hasonló szerepet játszanak a népesedéspolitika tudományos megalapozásában és a népességfejlődés előrejelzésében. Kialakult az a mechanizmus, amely ezeket az információkat továbbítja a politikai döntéshozók számára.

A politikai felismerés és a politikai akarat a népesedéspolitikai magatartás ki-
alakítására és aktív megvalósítására - mint erre már a tanulmány elején utaltunk -
létezik; reális erővé, cselekvéssé válását azonban késlelteti - korlátozza a koncep-
cionális elhatározás és ennek megvalósítása közötti "rés". Ez álláspontunk szerint
alapvetően arra vezethető vissza, hogy az átfogó és igen hosszú távú demográfiai szem-

lélet számára az államigazgatási - döntésselőkészítő intézményi struktúrák nem adnak elégséges alapot; a népesedési érdekek és szempontok folyamatos képviselését ad hoc jellegű bizottságok mellett csak a népesedési folyamatokat felmérő és a tudományos kutatás intézményei látják el - a döntésselőkészítés mechanizmusában elfoglalt helyükből adódóan szükségképpen elégtelenül. Megjegyezzük, hogy azok a kutatások, amelyek a népesedés és népesedéspolitika, valamint a társadalmi-gazdasági tervezés kapcsolatának elvi-elméleti kérdéseit, tapasztalatait, módszertanát vizsgálták, előrehaladottak és a szükséges változtatásokat kellően megalapozhatják.

Igy mondhatjuk azt, hogy az újjá formálódó népesedéspolitika kidolgozásában és megvalósításában újszerű szerepet kellene ellátni a népgazdasági tervezésnek; az ehhez szükséges módszerek és intézmények, szervezeti megoldások azonban csak részben alakultak ki, részben hiányoznak. Végül megkezdődtek a rendszeres népesedési közvéleménykutatások; ezek első eredményei is megerősítik azt a korábbi felismerést, hogy a népesség demográfiai ismeretei rendkívül szűkek; az ismeretek ilyen állapota önmagában is akadály a népesedéspolitikának és a népesedéssel kapcsolatos társadalmi felelősség kialakulásának.

Az előzőekből adódik, hogy hazánkban a folyamatosan érvényesülő, hatékony távlati népesedéspolitika kidolgozásának és folytatásának feltételei nem teljeskörűen adottak. Így a jövőbeni népesedéspolitika megalapozottsága és eredményessége szempontjából a demográfiai kutatások eredményessége mellett várhatóan meghatározó szerepe lesz

- a népesedés és a tervezés kapcsolatainak;
- a népesedéssel kapcsolatos kulturális elemek és tudat alakulásának;
- a népesedéspolitika hatékonyságának, végül
- a népességfejlődésből származó társadalmi-gazdasági adottságoknak.

Itt kell utalnunk arra, hogy a népesedéspolitika létének vagy nemlétének ténye és így hatékonysága kérdésének felvetése közvetlenül a politikai szférát érintő kérdés. Az, hogy valamely politika a különböző érdekek egyeztetése mellett képes-e hosszú távon is gondolkodni, az, hogy van-e ilyen értelmű és időtávú felelősségtudata és felelősségvállalása, a népesedéspolitikák kialakulása és folyamatos érvényesülése szempontjából döntő fontosságú. Kétségtelen, hogy az ilyen különösen távlati célok és a politika természetes közege szempontjából "ködbevesző" eredmények felvállalása és igénylése nemcsak saját közegében minősíti kedvezően magát a politikát, hanem egyúttal nehéz és nehezen elfogadtatható döntést is jelent, hiszen az ilyen alapokon nyugvó

cselekvés nem elsősorban és nem mindig a jelenbeli lehetőségek és a jelenben elfogadott prioritások alapján történik. Természetesen könnyíti a politikai (népesedéspolitikai) cselekvés helyzetét az, hogy a népesedési helyzetet olyan cselekvések is javíthatják, amelyek más - pl. szociálpolitikai - megfontolások és érdekek alapján is indokoltak.

Az elmúlt évtizedek népesedéspolitikájának korlátozott eredményei, népesedésünk helyzetéhez kapcsolódó mai társadalompolitikai, politikai feszültségek, a csak szokatlanul nagy távlatokban ígérkező eredmény, a tartósan kedvezőtlen és jórészt az előttünk álló időszakban is romló tendenciájú egyes népesedési folyamatok, nehézzé, küzdelmessé tehetik a nagyobb távlatokban gondolkodó, kiegyensúlyozott, mértéktartó és ugyanakkor a korábbi népesedéspolitikai gyakorlat tanulságait érvényesítő és a korábbiaknál szélesebb felfogás alapján cselekvő népesedéspolitikai gyakorlatot. A tudományosan kellően nem megalapozott, gyors eredményekre irányuló lépések elkerülése és ugyanakkor nagytávlatú stratégia alapján sokoldalú cselekvés az 1980-as évek első felében, az 1990-es években és az azt követően várható eredmények reményében a társadalom és a társadalom tagjainak együttes felelőssége alapján - ez az út amelyen járhatunk.

Külön kell szólni a népesedéspolitikát meghírdető és megvalósító politika felelőségéről. A meghírdetés felelőssége a demográfiai folyamatok igen nagy időtávokat át-fogó természetéből következik. Vagy más szavakkal: népesedéspolitikát csak akkor hirdessünk meg, ha annak folyamatos és hosszú távú megvalósítása mellett kitartunk, az minden kétséget kizáróan biztosított.

Két - egy pozitív és egy negatív - példát említenék. Az 1930-as évek elején Franciaországban, a népfront-kormány idején, kezdődött a népesedéspolitikai programok meghírdetése és megvalósítása. Ezeket a Vichy-i kormány a második világháború alatt, egy veszített háború idején, folytatta és kibővítette. Más volt a politika jellege, gyökeresen mások, rosszabbak voltak az anyagi és nem anyagi feltételek s mégis a nemzet, a francia nép jövőjébe vetett hit, meggyőződés erősebbnek bizonyult a politikai részérdekekénél. Erősebbnek bizonyult a szinte kilátástalannak tetsző nemzeti-állami tragédia, a veszített háború erejénél, a második világháború utáni pártharcoknál, a progresszív és visszahúzó társadalmi erők váltakozó erőviszonyainál; a francia népesedéspolitika az elmúlt 50 évben lényegében folyamatos volt.

Másik példa hazai. Az 1953-as népesedéspolitika még ma is szenvedélyes viták tárgya; sokan vannak, akik megtagadják és elenyészően kevesen, akik objektív értékelést igyekeznek kialakítani. Az 1973-as népesedéspolitikai határozat végrehajtása félbemaradt és az 1970-es évek közepétől eltelt közel 10 év gazdasági nehézségei közepette

- fokozatosan romló népesedési helyzetben - sem került sor újabb átfogó népesedési intézkedésekre.

Úgy vélem nem szorul további bizonyításra: egy népesedéspolitika - különösen egy ilyen többoldalúan kedvezőtlen népesedési helyzetben hosszú távú stratégiát felvázoló népesedéspolitika - meghirdetése különleges politikai felelősséget és a politikai gyakorlatban eléggé ritkán előforduló politikai korlátokat jelent; a meghirdetett politika folytatásának évtizedeken át el nem hárítható felelősségét és ennek érdekében a népesedési érdekek tartósan kiemelt érvényesítését, a politika ilyen értelmű önkorlátozását, kivételes következetességét.

Ez természetesen nem jelenti a társadalmi cselekvés lehetetlenségét, sokkal inkább annak időszerűségét és kívánatosságát. Egyes problematikus népesedési folyamatok - közülük talán leginkább a halandóság - ezt már hosszabb ideje megkövetelnék. Hasonlóan fokozott cselekvést igényel az öregedés jelensége, vagy a család támogatása, védelme. A termékenység területén - élve az 1973-as népesedéspolitikai intézkedéseknek a fiatal korosztályok családtervezési és termékenységi magatartására gyakorolt kedvező hatásával és az ebből adódó potenciális lehetőségekkel - sürgős és ugyanakkor az 1980-as évtized egészében fennálló feladatunk, hogy népesedéspolitika elvei és hosszú távú volta alapján ha elkésetten is, de lépéseket tegyünk azért, hogy a termékenység színvonala és az élveszületések számának - egyébként elkerülhetetlenül bekövetkező - csökkenését korlátozzuk. Ezt nemcsak az adott potenciális lehetőség és a népesedéspolitika céljai miatt kell megtennünk, hanem a demográfiai hullám nagyságának, a demográfiai völgy "mélységeinek" korlátozása miatt is.

Rövidlejtárú társadalompolitikai és napi politikai mérlegelés esetén azonban a törekvések csábító eszközeként esetleg felmerülhet az abortusztilalom, vagy az abortuszszigorítás. Világosan kimondjuk: az abortusz adminisztratív tiltása, korlátozása csak átmeneti és látszat eredményeket hozhat és nem csak a hosszú távú demográfiai folyamatok természetétől idegen, hanem általános politikánktól is; minden eddigi tapasztalatunk azt mutatja, hogy egy ilyen lépés elkerülése a társadalmi és a demográfiai fejlődés szempontjából egyaránt alapvető fontosságú.

Az 1970-es évek végétől a népesedés kedvezőtlen vonásai nagyobbrészt a gazdasági és a társadalmi fejlődést is közvetlenebbül érintik, bár tudati-kulturális hatásaik továbbra is jelentősek. Ettől - természetesen nem automatikusan - a népesedéssel kapcsolatos közgondolkodásban és általánosan érvényesülő szemléletben is alapvető fordulatot remélhetünk. A magyar népesség szaporodása, amely az elmúlt századokban, különösen pedig a legutóbbi évszázadban szinte kizárólagosan a nemzeti lét vagy nemlét, a nemzeti jövő sorskérdéseként merült fel, a jövőben egyre inkább gazdasági és társa-

dalmi fejlődésünk egyes tényezőit és így a fejlődés egészét közvetlenül is érinti.

A történelmi magyarázat adott; a nemzeti létet, vagy a nemzet hatalmát a közép-pontba helyező népesedéspolitikák számára a világban a XX. század utolsó harmadáig mindenütt döntő fontosságú, mindent megelőző népesedési jelenség a népesség szaporodása és így a termékenység. Többé-kevésbé természetes következmény emellett hazánkban a népességszámhoz a nemzet történeti útja alapján alapvetően érzelmi attitűddel kötődő közgondolkodás. Tudományos eszközökkel azonban elégségesen bizonyítható, hogy a hosszú távon érvényesülő kedvezőtlen hatások szempontjából a népesség kedvezőtlen strukturális elemeinek és a természetestől különösen nagymértékben eltérő népesedési folyamatoknak legalább akkora vagy nagyobb szerepük és jelentőségük van, mint a népességcsökkenésnek.

A korábbiaknál kedvezőtlenebb és bonyolultabb, összetettebb népesedési helyzet, a népesedési adottságok számontartása, mérlegelése, a népesedéspolitika sokrétűbbé válása szükségképpen helyezi a jövőben a népesedéspolitika középpontjába is a társadalmi és gazdasági fejlődés kérdéseit, perspektíváit és így elsősorban ezen az alapon és a népesedési hatások valóságos mértékéig a nemzeti fejlődés és a népesedés kapcsolatát is. Ez a népesedéspolitika, amelynek számára a termékenység és a népességszám változatlanul fontos, de nem mindent megelőző és minden mást háttérbe szorító jelentőségű - ugyancsak szükségképpen - érdekeit és döntési megfontolásait, valamint végső céljait tekintve is a valóságot differenciáltabban tükrözővé és így reálisabbá és kiegyensúlyozottabbá és természetesen hatékonyabbá is válhat.

4. A népesedéspolitika hatékonyságáról

A népesedéspolitikák, a népesedéspolitikai intézkedések hatékonysága a népességtudományi kutatásokban is viszonylag újkeletű probléma. Ez alapvetően avval függ össze, hogy a karakterisztikus népesedéspolitikai intézkedések maguk is csak néhány évtizednyi élettartamra tekinthetnek vissza. A problémákat elemezve mindenekelőtt az tűnik fontosnak, hogy élesen megkülönböztessük a kényszerítő jellegű és az ösztönző-készítő népesedéspolitika hatékonyságát.

Bizonyításra nem szorulóan másként kell kezelnünk például a dűrva abortusztilalom, vagy a lakosság kényszeráttelepítéseinek, vagy ellenkezőleg lakóhelyhez kötésének hatékonyságát, illetve a termékenységi magatartást ösztönző, és egy adott népesség területi mozgását meghatározott mértékben és módon befolyásolni akaró társadalom- és gazdaságpolitikát. Miután a magyar népesedéspolitika jövőbeni jellemzői között

- korábbi kedvezőtlen tapasztalataink alapján is - meghatározó szerepet játszanak a feltételek javításának, a kényszermentességnek meghirdetett alapelvei, a hatékonyság kérdését csak ebben a gondolati körben értelmezzük.

A hatékonyság tudományos kutatását és az eredmények népesedéspolitikai döntésekben való felhasználását egyaránt igen nagymértékben nehezíti az a megváltozhatatlan adottság, hogy a népesedés egésze és egyes folyamatai, elemei külön-külön is társadalmilag-gazdaságilag-tudatilag igen bonyolultan meghatározottak. A népesedéssel foglalkozó tudományágak (demográfia, közgazdaságtan, biológia, szociológia stb.) több-kevesbé felismerték, feltárták e meghatározottságok általános oksági összefüggéseit. Nem ismerik azonban kellően az egyes folyamatokat formáló különböző konkrét hatások szerepét s különösen kevésbé ismerik működő hatásmechanizmusait.

Önálló jelentőségű tudományos és megoldatlan probléma - részben az előzőekből adódóan -, hogy nem alakultak ki azok a valamilyen mértékig rendszerezett és igazolt elméleti magyarázatok sem, amelyek eredményesen integrálhatnák a már meglévő részismereteket. Hasonló természetű s talán jelentőségében sem kisebb probléma, hogy a hatékonyság vizsgálatának módszerei is kialakulásuk kezdetén vannak. Mindezt természetesen nem abban a hiszemben mondom, hogy más tudományágak és más társadalmi folyamatok területén a hatékonyság értelmezésének, mérésének kérdése megoldott; ebből a szempontból természetesen nem sajátosan demográfiai, hanem általános tudományelméleti és metodológiai-módszertani kérdéstről van szó.

Ezt ha nincs is lehetőségünk arra, hogy a hatékonyság kérdéskörét egy-egy adott népesedéspolitika kidolgozásánál "teljes fegyverzetben" végiggondolhassuk, arra van módunk, hogy felhasználható részmegállapításokat tegyünk.

Legfontosabbként abból célszerű kiindulni, hogy a népesedés területén a hatékonyság mindenekelőtt társadalmi hatékonyságot jelent. Bár ez kézenfekvőnek látszik, mégis azt kell mondanunk, hogy korábbi népesedéspolitikánk célokban és eszközökben megjelenő gazdaság- és egészségügycentrikussága reális alapjait jelentik ma is annak a veszélynek, hogy a gazdasági jellegű hatékonysági értelmezés fel-feltűnik, akár oly módon is, hogy "x forint ráfordításának eredményeként y idő alatt z-vel több gyermek született". Világosan ki kell tehát mondanunk, hogy az ilyen szemlélet tudománytalan és konzervatív; egy meghaladott népesedéspolitika gondolati rendszerében mozogva, a jelenlegi és jövőbeni - a régebbinél sokkal bonyolultabb - népesedési helyzetet nem kellően megértve és megemésztve létezhet csak.

Szorosan a társadalmi hatékonysághoz kapcsolódik a népesedés kérdésének nemzeti jelentőségű fontossága és hosszú távú - bár ebben az értelemben még meghirdetésre

váró - nemzeti program volta. A hatékonyság összefüggésében ez mindenekelőtt az előttünk álló évtized alatti népesedéspolitikai cselekvés kényszerét jelenti annak érdekében, hogy az ezredforduló körül, és ezt követően népesedésünket fokozatosan javuló tendenciák jellemezhessék.

Ez két további összefüggésben is érinti a hatékonyság problémáját:

- az igen hosszú időtávon keresztül;
- a jelenlegi és közeli években létező ama népesedési helyzeten keresztül, melyet nem javuló, hanem romló tendenciák jellemeznek.

Az igen hosszú időtáv a demográfiai témakört érintő gondolatmeneteknek triviális eleme. Mégsem szükségtelen újra és újra elmondani, hogy a jelenlegi népesedési helyzet az elmúlt 3-5 évtized folyamatának eredményeként alakult ki; hatékony és következetes népesedéspolitikai magatartás esetén legkorábban 2-3 évtized alatt lehet érdemi változást elérni a fontosabb népesedési folyamatok lényeges jellemzőiben. Ez az időtáv önmagában is eléggé nagymértékben kizárja a gazdasági alapokról induló és "hagyományos" gondolatkörű "hatékonysági" megközelítését.

A kedvezőtlen hatások korlátozása, a kedvezőtlen tendenciák időbeni rövidítése önmagában sem mondható általánosan elfogadott megközelítésnek az eredmény, a hatékonyság értelmében. Mégis tudomásul kell vennünk; a közvetlenül előttünk álló hosszabb időszakban népesedési folyamatokban ezt kell eredménynek tekintenünk.

5. A távlati népesedéspolitikai koncepció egyes hiányosságairól és vitás elemeiről

A távlati népesedéspolitikai koncepció az 1981-2000 közötti időszakra szóló távlati tervezés keretében történő kidolgozására 1981 novemberében hozott határozatot a Minisztertanács. A koncepció kidolgozása - az Országos Tervhivatal irányítása mellett - 1982 őszén kezdődött meg. Az elkészült előzetes koncepciót 1984 februárjában vitathatta meg a Minisztertanács. Jelenleg a távlati koncepció véglegesítésének hivatali munkái és a társadalmi viták folynak.

Az eddig folyt munka alapján minden korábbinál átfogóbb, komplexebb stratégia körvonalai alakultak ki. Ugyanakkor többé-kevésbé világosan kirajzolódnak azok a hiányosságok és vitás kérdések is, amelyek pótlása és megnyugtató lezárása további munkát igényel ahhoz, hogy a Minisztertanács minél megalapozottabb távlati népesedéspolitikai koncepciót fogadhasson el.

Az előzetes koncepció hiányosságai általánosan ismertek a munkában és a vitákban résztvevők - tehát a jelenlévők többsége - előtt. Ezért ez alkalommal elegendőnek tűnik felsorolásuk.

a) A múltbeli népesedési folyamatok, a jelenlegi és a jövőbeni népesedési helyzet feltárásához viszonyítva az eszkörendszer kevésbé kidolgozott és mai állapotában csak részben alkalmas arra, hogy egy átfogó, a népesedés minden lényeges és problémátikus elemét érintő, népesedési cselekvési programot alapozzon meg;

b) A jelenleg meglévő eszkörendszer túlnyomórészt a termékenység befolyásolására vonatkozó eszközöket, ezek közül is főként a szociálpolitikai - juttatási formákat tartalmazza; az eszkörendszerből részben hiányoznak azok cselekvést megalapozó konkrétitású elemek, programok, amelyek a családot, a halandóságot, az idősök helyzetét érinthetik; hiányzik a jogi eszközök csoportja; nem foglalkozik érdemben az előzetes koncepció a népesedés tudati-kulturális összefüggéseivel;

c) A koncepció célrendszere és eszkörendszerre így nincs összhangban a tényleges, kedvezőtlen, romló és bonyolult népesedési helyzettel; indokolatlanul termékenységcentrikus; ehhez hozzájárul az, hogy a halandósággal nem tényleges súlyának megfelelően foglalkozik;

d) Nagyon részben hiányoznak az előzetes koncepcióból, cselekvési programjából a területi összefüggések.

A viták az alábbi témák körül alakultak ki:

- a népesedéspolitika fő célja és céljai;
- a 27-34 éves korosztályok szerepe a termékenység alakulásában és ezzel összefüggésben a termékenység "ösztönzésének" leginkább célszerű "helye";
- a népességcsökkenés időtartama, mértéke befolyásolhatósága.

A népesedéspolitika céljainak meghatározása alapvető fontosságú, hiszen ebből nagyrészt következik a népesedéspolitika stratégiája és megvalósításának taktikája. A vitákban kialakult egyik álláspont szerint a népesedéspolitika fő célja a népesség csökkenési folyamatának mérséklése, hosszabb távon megállítása, nagy távlatban pedig népességszaporodás elérése a jelenleginél kedvezőbbé váló népességstruktúra mellett. Kétségtelen, hogy ez 4-6 évtizednyire szóló cél; e cél azonban összhangban van a népesedési helyzettel, a népesedési folyamatok természetével és befolyásolhatóságukkal.

A fő cél megvalósulását szolgálják a további - ezekkel az előzőekben már részletesen foglalkoztam - népesedési részecskék, amelyek népesedésünk kedvezőtlenül alakuló

folyamataival és struktúráival függenek össze. Ez az álláspont azt is vallja, hogy ezeket a célokat egyenrangúan kell kezelni, közülük egyik sem emelhető ki negatív következmények nélkül. Bizonyos mértékig kivétel ez alól a család, melynek jellemzői és változásai a népesedési folyamatok többségével összefüggnek, ezért a népesedéspolitikai beavatkozás legfontosabb és legfőbb terét jelentik.

A másik álláspont két fő célt határoz meg; a népességcsökkenési folyamatának mérséklését, megállítást, majd pozitív népességszaporodás elérését és a születésszámban várható ingadozások mérséklését. Ennek érdekében kell törekedni arra, hogy a termékenység fokozatosan elérje a népességszám állandósításához szükséges szintet és számottevően csökkenjen a halandóság. Ez az álláspont csak a fenti célok megvalósítási feltételeként kezeli a családot.

A születésszámban tapasztalható ingadozások csökkentésének egyik fő céljá emelése közvetlenül eredményezi a népesedéspolitikai termékenységcentrikus voltát, hiszen a népességcsökkenést csak közvetve, más népesedési folyamatokra irányuló célokon keresztül lehet befolyásolni. Ez az álláspont ezért másodlagos kérdésként kezeli a népességstruktúra olyan kérdéseit, amelyek nem a kiegyenlített létszámú korosztályokkal függenek össze, és a döntő fontosságú család támogatását, stabilizálását. Végül ez az álláspont - noha ilyen kényszerrel nem állunk szemben - választ, sorrendet határoz meg a termékenység és a halandóság között; a termékenységet minősíti fontosabbnak.

Véleményem szerint népesedési helyzetünk kedvezőtlen volta azt követeli meg, hogy a problematikus népesedési elemek mindegyikével - a népesedéspolitikai fő célját szolgálva - egyidejűleg és lényegében egyenrangúan foglalkozzunk. Ezért - álláspontom szerint - e vitában csak az elsőként vázolt nézetet fogadhatjuk el egy tudományosan megalapozott távlati népesedéspolitikai jelentős részének.

A másik álláspont lényegében figyelmen kívül hagyja azokat a hazai és nemzetközi kutatási eredményeket, amelyek az utóbbi évtizedekben a termékenységi magatartás érzékenyebbé és rugalmasabbá válására utalnak; pontosabban azt, hogy a gazdaságilag fejlett országok - így Európa túlnyomó részének népessége is - az előző korszakokénál közvetlenebbül és gyorsabban reagál a társadalmi-gazdasági fejlődés és viszonyok pozitív és negatív változásaira termékenységi magatartásával, azaz valószínű, hogy a XX. század utolsó harmadától a születések számának ingadozásából adódó népességhullámzás a korábbiaknál kevésbé kerülhető el.

Ez az álláspont a hazánkban kialakult új népesedési helyzetben a szükségesnél nagyobb mértékben jelenti a korábbi népesedéspolitikai nézetek és gyakorlat tovább-

vitelét. Így bizonyos mértékig alapja az anyagi-juttatási eszközök túlhangsúlyozásának végsősoron és kisebb-nagyobb mértékben a népesedéspolitikai céloknak a tervezés rendszerében már korábban kialakult, adaptálható eszközökhöz való igazítását jelenti.

Külön vitakérdéssé vált a 27-34 éves női korcsoport szerepe és kezelése a termékenység befolyásolása szempontjából. Ez a korosztály 1951-1957 között született; része az 1953-as népesedéspolitikai intézkedések nyomán 1954-1956 között született három igen nagylétszámú korosztály is. Ezek a korosztályok voltak az 1970-es évek első felében a leginkább aktív szülőképes korban; az 1973-as népesedéspolitikai intézkedések elsősorban ezeket a korosztályokat érintették. Ezeknél kívántuk a kettő-három gyermekes családtípust általánossá tenni. Ezek a korosztályok az 1973-as népesedéspolitikai intézkedések hatására a korábban tervezettnél, jellemzőnél magasabb átlagos gyermekszámot értek - érnek el; a megelőzőknél korábban születtek meg első és második gyermeküket és kissé magasabb arányban harmadik gyermeküket is.

Ilyen előzmények után az egyik álláspont e korosztályok eredményes "öszönzését" további gyermek, illetve gyermekek vállalására - a röviden vázolt potenciális lehetőség alapján és az élveszületésekben most elmélyülő "hullámvölgy" csökkentése, megakadályozása érdekében - "népesedéspolitikai érdekeink egyik lényegbevágó és megfelelően időzített intézkedésekkel megvalósítható elemének" tekinti.

Ennek érdekében a pénzbeni társadalmi juttatásokat és a természetbeni juttatások jelentős részét, a növekvő forrásokat, illetve a javuló feltételeket - az intézkedések időpontját is ennek alapján megválasztva - a három- és többgyermekes családok fokozottabb támogatására kívánja fordítani.

A másik álláspont az előző nézetet illúziónak tartja. Abból indul ki, hogy e korosztályok termékenységi magatartásának kedvező befolyásolása, már az 1970-es évek második felében és ezt követően is igényelte volna a gyermeket vállaló nevelő családok helyzetének folyamatos javítását. Az 1973-as népesedéspolitikai határozat végrehajtásának félbemaradása miatt e lehetőségeket elmulasztottuk és ezeket az elmulasztott lehetőségeket ez az álláspont nem, vagy csak igen kismértékben tartja pótolhatónak. A reálisabb célkitűzés alapján ez az álláspont a fiatal családok által tervezett átlagos gyermekszám megvalósulását, esetleg emelését kívánja elsősorban támogatni - így közvetve és az 1973-as intézkedések megvalósulása hatása alapján indokoltan, a háromgyermekes családtípus szélesebb elterjedését az előttünk álló rövidebb időszakban lényegében irreálisnak tekinti.

A két álláspont részletes, érvelő és kifejezett bemutatása és indoklása hosszabb, az előadás keretét túllépő időt igényelne, ezért erre nincs mód. Az előadó a második

álláspont híve és végsősoron úgy véli, hogy e kérdésben ma hiányzik az a konszenzus, amely újabb, az előzőtől eltérő politikai-kormányzati döntést megalapozhatna.

Végül a harmadik vitakérdés a népességcsökkenés mértéke, időtartama és befolyásolhatósága. Az egyik álláspont, kimondatlanul - kimondva, reálisnak tartja a népességcsökkenés megállítást az ezredfordulóra, bár hozzáfűzi, hogy ehhez az szükséges, hogy már az 1990-es évek elejére érdemben növekedjék a termékenység és érdemben csökkenjen a halandóság.

Miután a népességcsökkenés időtartama, üteme és mértéke a jövőbeni népesedési helyzetünket és népesedéspolitikánkat lényegbevágóan érinti, elkerülhetetlen, hogy az utóbbi években, 1981-1984 között kidolgozott az 1981-2001 közötti időszakra szóló népességprognózisok rendszere és e prognózisok beválása, valamint a témakörhöz kapcsolódó, a 2001 után népességfejlődéssel foglalkozó kutatások alapján világosan kimondjuk: elégséges biztonsággal állíthatjuk, hogy a magyar népesség lélekszámának csökkenése, az ezredfordulón túlnyúló folyamat, amelynek tartós megállítására a következő két-három évtizedben szinte alig van lehetőség; így a népességcsökkenés mértéke is jelentős és strukturális következményei is mértékadóak.

Lényeges vagy kevésbé lényeges kérdéseket érintenek ezek a viták? Úgy vélem, hogy olyan kérdéseket ítélnék meg eltérő módon, amelyekre adott eltérő válasz lényeges elemeket érint és így - a korábban felsorolt hiányosságokkal együtt - összességében is többé-kevésbé eltérő népesedéspolitikai magatartást jelent.

6. Befejező megjegyzések

Az elmúlt hetekben olyan, a hazai népesedéspolitika körüli vitákat várhatóan érintő megnyilvánulás került a közvélemény elé, amelynek kapcsán népesedéspolitikánk egy konkrét problémájával való foglalkozást ennek az előadásnak a keretében nem kerülhetem el. Az MKP KB Politikai Végrehajtó Bizottságának határozata "A pártszervek és szervezetek, állami szervek és az orvos-egészségügyi káderek felelősségének növeléséről a demográfiai politika megvalósításában és a megfelelő népszaporulat biztosításában" címmel (Előre, 1984. március 4.) jelent meg.

Az említett dokumentum gondos és elmélyült tanulmányozása természetesen hosszabb időt vesz igénybe. De nem is erről kívánok most szólni, hanem arról, hogy e dokumentum nyomán újra számíthatunk azoknak a korábban is meg-megújuló hazai vitáknak a feléledésére, amelyek az abortusz szabadságával, szigorításával vagy megtiltásával foglalkoztak. Népesedéspolitikánk álláspontja ebben a kérdésben már hosszabb ideje

változatlan: segíteni a családokat abban, hogy gyermekeik tudatos, megalapozott családtervezés alapján születhessenek és abban, hogy a születésszabályozás eszközei és formái közül a legdurvább, a művi terhességmegszakítás szerepe csökkenjen és az elkerülhetetlen nagyságrend körül stabilizálódjon.

Álláspontunk szerint a művi abortusz a nem kívánt terhesség megszüntetésének eszköze és megtiltása a termékenységi magatartás befolyásolásának nem érdemi módja. A nemzetközi gyakorlat pozitív és negatív példái, valamint saját hazai tapasztalataink alapján ma sincs okunk arra, hogy ezt az álláspontunkat megváltoztassuk és támogató-késztető jellegű népesedéspolitikánkban egy súlyosan kényszerítő elemet - az abortusz szigorítást, vagy tilalmat - érvényesítsünk. A népesedéspolitika kényszerítő vagy ösztönző voltát - mint már rész és funkcionális politikák jellegét is - alapvetően egy adott országra egy adott időszakban jellemző politikai gyakorlat általános vonásai és törekvései határozzák meg. 1953-as népesedéspolitikai intézkedéseink során az abortusztilalom meghirdetése és szélsőségesen türelmetlen végrehajtása nem az akkori népesedési helyzetből vagy a népesedéspolitika céljaiból következett, hanem az 1950-es évek elején érvényesülő általános politikai gyakorlat szinte természetes "áttétele" volt a társadalmi fejlődés egy sajátos területén a népesedésben. Kimondhatjuk tehát: erőszakos, kényszerítő elemek alkalmazása a termékenység befolyásolásában nem csak szakmai-tudományosértelemben indokolatlan és szükségtelen, hanem az MSZMP jelenlegi általános politikájával is összeegyeztethetetlen.

Befejezésül azt az utóbbi két-három évben erősödő benyomásomat szeretném elmondani, hogy az 1970-es évek végétől, az 1980-as évek elejétől minőségileg új, az elmúlt évtizedbeninél lényegesen kedvezőtlenebb, de az előttünk álló időszakénál bizonyosan kedvezőbb népesedési helyzettel, ennek teljes komolyságával a helyzetet feltáró tudományos kutatók mellett nagyjából csak vezető politikai intézményeink vannak teljes mértékben tisztában. Ez valószínűleg egyik oka a cselekvés vontatottságának. A cselekvés pedig azért is sürgető, mert ez a népesedési helyzet nemcsak további fejlődésünk számára jelent veszélyeket, hanem érinti az ország nemzetközi megítélését, és tartósan torzítóan hat a társadalom morális állapotára, magatartására is.

1984. március 10.

Р Е З Ю М Е

ПРИНЦИПАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ С ИСТОРИЧЕСКИХ ПОЗИЦИЙ И В МЕЖДУНАРОДНОМ СРАВНЕНИИ

Р.АНДОРКА

После обзора международной литературы и политического опыта имеет смысл обобщить собственное мнение автора /очевидно, с которым можно спорить/:

1. Необходимость в демографической политике безусловно имеется в каждом таком случае, когда демографические процессы, а среди них и плодовитость складываются не так, как этого желал бы долгосрочный общественный оптимум. То есть нельзя рассчитывать на то, что демографические процессы, опирающиеся на индивидуальные решения, будут складываться в соответствии с общественным интересом.
2. Демографическую политику, которая не прибегает к мерам насилия, невозможно упрекать с позиций морали или политических ценностей, напротив такая политика является желательной.
3. Политикой, оказывающей материальную помощь воспитывающим детей семьям, невозможно добиться очень больших изменений в уровне плодовитости, однако по всей вероятности можно остановить тенденцию сокращения и поднять плодовитость, находящуюся на подобном имеющемся в настоящее время в Венгрии уровне, до уровня, необходимого для простого воспроизводства.
4. Желательно, чтобы помимо демографической цели в формировании демографической политики нужным вниманием пользовались укрепляющие семью и выравнивающие общественные неровности моменты.
5. Вероятно, что при сложившихся к настоящему времени в Венгрии условиях самой результативной и в социальном отношении самой справедливой является демографическая политика, которая самое большое значение придает денежным дотациям общественного значения - семейному пособию, пособию по воспитанию детей, ссуде по основанию семьи /определенную часть которой не надо платить назад в случае, если у супружеской пары рождаются дети/.

ФАКТОРЫ, ВОЗДЕЙСТВУЮЩИЕ НА РЕШЕНИЯ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ В ВЕНГРИИ

И. ХООЗ

Из этого короткого обзора выясняется, что в последние десятилетия правительство всегда стремилось к тому, чтобы росло число населения, чтобы установилось расширенное воспроизводство. Однако нам кажется, что постановка этих демографических

целей всегда происходила в силу разных причин. В начале доминировали идеологические и политические соображения, позже, в 60-ые годы рост рождаемости поощрялся из-за экономических мотивов в результате сокращения рабочей силы и роста числа пожилых. В последние же десятилетия в демографической политике, подчеркивающей цели по расширению своего воздействия, все в большей степени выступили на первый план демографические факторы. В этом также наблюдаются изменения, поскольку все более решительно подчеркиваются моменты качества населения.

Как мне кажется, как только изменялись воздействующие на политику основные факторы /политика, экономика, демография/, так сокращались имеющиеся в распоряжении средства. В начале 50-ых годов общество брало на себя /некоторое время/ политические последствия запрета аборта. Хотя узость хозяйственных средств препятствовала упрочению коэффициента рождаемости выше 20%, временно удалось остановить и даже повернуть тенденцию сокращения коэффициента рождаемости в широких слоях населения. Начавшиеся тогда колебания являются с тех пор единственным фактором, который в некоторой степени приостановил сокращение численности населения.

Когда экономические мотивы стали главным фактором, формирующим демографическую политику, тогда опять стали использоваться многие средства, возросла выделяемая на эту цель сумма. Степень этого роста однако отставала от потребностей, не соответствовала общественно-политическим изменениям, повышающимся при воспитании детей расходам. Так могло сформироваться противоречащее всем прогнозам развития населения сокращение численности населения.

В третий период положение опять изменилось, поскольку реальная стоимость денежных дотаций обычно сокращается, но сокращается также и уровень натуроплаты в большинстве областей.

Как мне думается, из этого короткого резюме выясняется и то, что специалисты во время предложений предупредили партийные решения, последние же предшествовали юридическому оформлению. Из этого следует, что демография как наука и специалисты-демографы в возрастающей степени получили перед политическим и государственным руководством все больший авторитет и доверие, их замечания и мнения все больше принимались во внимание. /Однако преувеличением было бы утверждать, что всегда даже первые сигналы принимались во внимание и вызвали ответные действия./

Поскольку во все времена при формировании целей демографической политики - в открытой или скрытой форме - необходимо наличие политической цели и нарастание силы государства, демографической науке, если она желает добиться позитивного сотрудничества, надо подтверждать и подчеркивать политикам эту необходимость.

ЦЕННОСТИ ОТРАЖАЮЩИЕСЯ В ВЕНГЕРСКОЙ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКЕ ПОСЛЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

И. МОНИГЛ

ОСНОВНЫЕ ВОПРОСЫ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ /Венгрия - 1984/.

И. МОНИГЛ

S u m m a r y

ISSUES OF PRINCIPLE OF THE POPULATION POLICY IN HISTORICAL APPROACH AND INTERNATIONAL COMPARISON

Rudolf ANDORKA

Following the review of the international literature and the political experiences it seems to be worth summarizing the author's view (which can, of course be disputed):

1. Population policy is necessary in all cases when the population processes, and among them fertility develops differently from the requirements of social optimum on a long term. Namely, it cannot be reckoned upon that the population processes based on the decisions of the individuals should develop according to the public interest.

2. Population policy not applying compelling measures cannot be objected from the point of view of moral and political values, moreover, it is desirable.

3. Although it is not possible to achieve great changes in fertility level with a population policy offering financial assistance to families with children, but the decreasing tendency can be stopped with great probability, and fertility being on a level similar to the present Hungarian fertility can be raised to the level necessary to the simple reproduction.

4. It is desirable that, beside the population objective the points of view strengthening the family and decreasing social inequality should get the necessary attention in the development of population policy.

5. It seems to be probable that, under the present social conditions in Hungary, a population policy placing the greatest emphasis on social allowances in money - such as family allowance and child care allowance, possibly loan for family foundation (a certain part of which does not have to be repaid if the family will have children) - can be the most efficient and the most just from social points of view.

FACTORS INFLUENCING POPULATION POLITICAL DECISIONS

István HOÓZ

It seems from this short review that, in the recent decades, the government has always endeavoured to increase the number of population, to achieve that an extended population reproduction should come about. However, for us it seems that the indication of this population political objective always took place from different reasons. At an early stage, it was the ideological and political considerations that dominated, later on the increase of the population was urged because of economic

motives in the 1960s, because the number of labour force decreased and there was an increase in the number of old people. In the last decades the demographic factors came to the foreground in the population policy stressing expansive objectives. Also within this a change can be observed, since the points of view of the quality of the population are more and more stressed.

For me it seems that, with the change of the major factors exercising an influence on politics (politics, economy, demography), the means available have decreased. At the beginning of the 1950s the society undertook to bear the political consequences of the prohibition of induced abortion (for a time). Although the scarcity of economic means prevented the duration of the birth rates over 20 per cent, provisionally, the decreasing tendency of the birth rates could be stopped, moreover turn it in the case of a wide stratum of the population. The wave movement initiated at that time has been the only factor since then which could slightly moderate the decrease of the population number.

At the time the economic considerations became the most important factors in the development of population policy, again, several types of means were applied and there was an increase in the sum spent on this purpose. However, the measure of the increase did not keep abreast with the needs, it did not follow the socio-economic changes, in this way it could not counterbalance the economic burdens of the parents, the increasing expenses of child rearing. It is in this way that a population development contradicting to all projections came about, and it is in this way that the decrease of population could begin.

In the third period of time there was a change in the situation, because the real value of the allowances in money generally decreased, but the level of the allowances in kind decreased in most of the fields.

I think it seems from this short summary that the suggestions of the experts preceded in time the party decisions and the latter preceded the legislation. I draw the conclusion from this, that the science of demography, resp. the experts gained an ever increasing respect, the political and state leaders have taken into consideration their warnings and opinions to an ever increasing degree. (However, it would be an exaggeration to say that it has always been so, and the leaders have taken notice of the warnings and acted accordingly.)

Since in the case of the development of the population political objectives, the political aims have to be present expressively or latently, of the increase of the power of the state, the demography has to justify the necessity of this, confirm this and stress in the direction of the politicians, if it wants to gain their positive cooperation.

VALUES REFLECTING IN THE HUNGARIAN POPULATION POLICIES AFTER THE
WORLD WAR II.

István MONIGL

FUNDAMENTAL QUESTIONS OF THE POPULATION POLICY (Hungaria, 1984)

István MONIGL

Statisztikai Kiadó Vállalat
Felelős vezető: Kecskés József igazgató
Nyomdaüzem - 66-13-41-0680-8
Formátum: A/4 Terjedelem: 19,5 /A/5/ iv